

לע"נ אבי מורי ועטרת ראשי
סלח בן יהודה וצ'חלה כהן
במלאת שבע שנים למותו.

למשמעות המפגש עם רחב הזונה בתיאור כיבוש הארץ¹

חזי כהן

מבוא

תיאור כיבוש הארץ פותח בסיפור שליחת המרגלים על ידי יהושע המנהיג החדש. יהושע בוחר שני מרגלים ומורה להם כיצד לפעול. בתיאור ביצוע משימת הריגול מסופר שהמרגלים הגיעו לביתה של רחב הזונה: "וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב" (יהו' ב' א).² אזכור שמה של רחב מבטא את חשיבותה, ומלמד על היותה הדמות המרכזית בסיפור ובאירוע. אזכור היותה 'אישה זונה' מופיע ארבע פעמים בספר יהושע (ב', א; ו', יז; ו', כ; ו', כה) פעמיים, על ידי המספר ופעמיים בפי יהושע, והוא תמוה ביותר. במסגרת מאמר זה נבחן את האזכורים השונים של היותה 'אישה זונה', וננסה להסביר את העובדה התמוהה שכיבוש הארץ קשור לפרוצה,³ וזאת למרות האזהרות החמורות של התורה ביחס לזנות המאפיינת את תושבי כנען, ממנה נדרשים ישראל להתרחק.

פתרון השאלה יבוא תוך בחינת המעגל הספרותי הקרוב — קרי בחינת האזכורים של היותה 'אישה זונה' בתיאור האירוע ובפי יהושע, וכך תוך בחינת התופעה במעגל הספרותי הרחב — קרי בחינת תהליך כיבוש הארץ כתהליך יצירת אומה.⁴

א. תיאור הגעת המרגלים: 'ויבואו בית אשה זונה' (ב', א)

בתיאור מעשה המרגלים מובא בואם לבית 'אישה זונה' כתיאור המקום אליו המרגלים הגיעו, וזאת כנראה משום שבמקום זה יכלו המרגלים לקבל מידע מבלי שיחשדו בהם. חלק מן הפרשנים פירשו את הביטוי 'זונה' במשמעות של מוכרת מזון, בהסתמכם על הלשון הארמית ועל אזכורם של אניצי הפשתן שהיו על גג

- 1 תודתי נתונה לידידי, יכין אפשטיין, על הערותיו שהיו לי לעזר רב בהכנת המאמר.
- 2 כל המקורות מצויים בספר יהושע אלא אם כן נציין אחרת.
- 3 בעניין משמעות הביטוי 'אישה זונה' עיין להלן.
- 4 כבר עמד י' זקוביץ ('עלה קרח עלה קרח' מעגלי פרשנות בסיפור המקראי, מחקרי ירושלים בספרות עברית, ח, ירושלים תשמ"ה, עמ' 7-23) על העובדה שלסיפור או פרטים בסיפור יתכנו משמעויות שונות, על רקע בחינתו במעגלים הספרותיים השונים.

ביתה.⁵ הליכת המרגלים לפונדק דרכים יש בה היגיון רב משום ששם ניתן להשיג מידע, ועקב היכולת להיטמע שם, בגלל ריבוי הזרים במקום.⁶ באופן פשוט, יש להניח שרחב הייתה פרוצה ועסקה בזנות.⁷ הביטוי 'אשה זונה' קשור למיניות ופריצות, כפי שמוכח ממקומות שונים: "אשה זנה וחללה לא יקחו" (וי' כ"א, ז).

"וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה" (שופ' ט"ז).⁸ תיאור בנות הארץ כעוסקות בזנות, מצוי במספר מקורות:

התורה מספרת שתמר התחפשה לזונה: "ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה" (בר' ל"ח, טו). תופעה זו כנראה לא הייתה חריגה, ואף הייתה קשורה לפולחן האלילי שהרי בשעת החיפוש היא מכונה 'קדשה' (שם, כא). ניתן להניח שהפולחן האלילי כלל פעולה הקשורה למיניות והפרוצות שימשו כקדשות קרי כוהנות המקדש.⁹

באופן זה מוסברת סמיכות הפרשיות בדברים כ"ג, יח-יט:

"לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל. לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל נדר כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם".

החשש מפני זנות ופריצות המובילה לעבודה זרה, בא לידי ביטוי בסיפור בעל פעור: "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. ויצמד ישראל לבעל פעור..." (במ' כ"ה, א-ג).

העובדה שרחב הייתה פרוצה, יש בה לחדד את האירוניה העולה ביחס למעשי המרגלים. בתיאור הגעתם ליריחו מספר הכתוב: "וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה" (פס' א); "והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג" (פס' ח).¹⁰ השימוש בפועל שכ"ב אשר בא בתיאור פעולת מנוחה, הופך אירוני בהיותו

5 בגישה זו אחז ר' יהודה ברבי סימון אשר סבר ש "בבוסמין היתה עסוקה" (רות רבה פרשה ב', א' ד"ה רבי סימון, ווילנא-ירושלים תשל"ה, עמ' 6), וכן יוסף בן מתתיהו (קדמ' ה, א, ב). אף שכך עולה מדברי ת"י, כבר עמד על כך הרד"ק שבאופן זה הוא תרגם את כל האזכורים של ביטוי זה במקרא, ומכאן שאין לתלות בו פרשנות זו. עיין ש' אחיטוב, ספר יהושע, (מקרא לישראל), ירושלים תשנ"ו, עמ' 83.

6 עיין י' קיל, ספר יהושע, (דעת מקרא), ירושלים תשנ"א, עמ' י"א.

7 בולינג (R. G. Boling, *Joshua*, (O.T.L), N.Y. 1982) עמ' 144;

סוגין (J. A. Soggin, *Joshua*, (Anchor Bible), London 1972) עמ' 39. הליכת המרגלים לבית הפרוצות מתקבלת ביותר, מן הטעמים שהוצגו לעיל. יש מן הפרשנים האוחזים בשתי הדעות: אברבנל (הוצ' תורה ודעת, ירושלים תשט"ו), עמ' כ"א; קיל, עמ' י"א; אחיטוב, עמ' 83.

8 וכן על פי ירמיהו ג, ג; יחזקאל ט"ז, ל; כ"ג, מד; משלי ו', כו; ז', י, ועוד.

9 כן ע"פ הושע ד', יד. עיין עולם התנ"ך, דברים, עורך מ' וינפול, ת"א 1994, עמ' 179-180.

10 על הביקורת הרבה ביחס למרגלים עיין: Y. Zakovitch, "Humor and Theology or the Successful Failure of Israelite Intelligence; A Literary – Folkloric Approach to Joshua 2", in S. Niditch (ed.), *Text and Tradition*, Atlanta 1990, pp. 75-98.

קשור לבית אישה זונה. המרגלים כנראה לא חטאו בזנות אולם השימוש בפועל זה בסיטואציה זו, יש בה לחדד את אי קיום המשימה,¹¹ שהרי במקום לצאת אל העיר וללמוד על הדרך לכיבושה, הם שוכבים בביתה של רחב, ביטוי המשמש בניסוח מעט שונה ביחס למעשה ביאה.

ביקורת נוספת בהקשר זה, עולה מהשוואת סיפור המרגלים לסיפור שמשון בעזה: "וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה. לעזתים לאמר בא שמשון הנה ויסבו ויארבו לו כל הלילה בשער העיר ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו. וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריה וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר אשר על פני חברון" (שופ' ט"ז, א-ג).

בשני הסיפורים מגיעים אנשים מישראל לבית אישה זונה בעיר האויב. בשניהם הדבר נודע לאנשי העיר המבקשים לתופסם, ובשניהם, הם יוצאים מן העיר ללא פגע תוך התמודדות עם חומת העיר.¹² הקבלה זו מהווה ביקורת על שמשון: בעוד שהמרגלים הגיעו לבית רחב הזונה במסגרת משימה צבאית, שמשון מגיע לבית האישה הזונה כדי לממש את תשוקותיו. בעוד הם מגיעים לבית הזונה כנראה מתוך מטרה לקבל מידע, שמשון מגיע אליה לאחר שראה אותה וחשק בה. על שניהם נאמר ששכבו שם, אולם בעוד שבסיפור שמשון קדמה לפעולה זו ביאה במשמעות של יחסי אישות "ויבוא אליה" (שופ' ט"ז, א), בסיפור המרגלים נאמר: "ויבאו בית אשה זונה" (יהו' ב', א) במשמעות של הגעה לביתה.¹³

כוחו העצום של שמשון, גם הוא מהווה הבדל בין הסיפורים. בעוד המרגלים נדרשים לתחבולה והסתתרות בכדי להינצל הוא יוצא בעזרת כוחו הרב. בעוד הם נדרשים לרחב, המהווה דמות חשובה בסיפור המרגלים, בכדי לצאת מן העיר,

11 לעתים נוקט המקרא בלשון אירונית בצירוף הפועל שכ"ב במשמעות תמימה, לסיטואציות בהן יש גם משמעות מינית. בסיפור סדום נאמר: "טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסכו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה. ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם" (בר' י"ט, ד-ה).

בסיפור דוד ובת שבע (שמ"ב י"א-י"ב) ובסיפור אמנון ותמר (שם י"ג-י"ד) מצוי שימוש נרחב בפועל שכ"ב בשתי המשמעויות. עיין ש' בר אפרת, שמואל ב' (מקרא לישראל), ירושלים תשנ"ו, עמ' 130.

12 עניין נוסף המקביל בשני הסיפורים מצוי בתיאור הפעולה החרישית המוזכרת בשני הסיפורים (יהו' ב', א; שופ' ט"ז, ב).

13 השימוש בפועל בו"א במשמעות מינית יתכן והוא מצוי בדברי שליחי מלך יריחו: "הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לחפר את כל הארץ באו" (פס' ג), ובתשובת רחב: "ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה" (פס' ד), אך לא בתיאור האירוע. יתכן שלמלך יריחו היה ברור שלשם כך הגיעו אליה, ורחב לא טרחה לתקן רושם זה, משום שלא רצתה שיחשבו ששיתפה פעולה עם מרגלי האויב והסתירה אותם, למרות שידעה שהם מרגלים. יש לשים לב שבתיאור האירוע (פס' א) מסופר מה באמת ארע, ולפיו הם לא באו עליה.

בסיפור שמשון האישה הזונה היא דמות עלומה חסרת שם שאינה מסייעת בהצלה. לדעתי, ההקבלה בין הסיפורים מהווה ביקורת על שמשון המשתמש בכוחו הרב למימוש תאוותיו ולא למען עמו.¹⁴

לסיכום, הקבלה זו מחדדת את העובדה שהמרגלים לא חטאו בזנות, אך השימוש בפעלים שכ"ב ובו"א בסיטואציה זו, יש בה אירוניה, המחדדת את אי קיום המשימה. במקום לצאת אל העיר וללמוד על הדרך לכובשה, הם באים לבית הזונה ושוכבים שם.

הגדרת רחב כ'אישה זונה' במשמעות של פריצות יתכן שהיא מוכחת בתיאור הניצולים בפי הדמויות השונות, ומהן עולה רגישות ביחס למצבה המשפחתי. רחב מבקשת: "והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי [קרי: אחיותי] ואת כל אשר להם והצלתם את נפשתינו ממות" (פס' יג). רחב מוצגת כאישה עצמאית ללא בעל וילדים,¹⁵ שהרי אינה מזכירה אותם כשהיא מבקשת להציל את יקיריה. היא מוצגת כמי שמחליטה באופן עצמאי, החלטות אשר יצרו בוודאי סכנה לה ולביתה אם הייתה נתפסת, ומכאן יש להניח שלא הייתה נשואה.

בתשובת המרגלים לרחב הם אומרים: "הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה" (יח). בדברי המרגלים נשמט אזכור אחיותיה של רחב והוכנס תחת הביטוי 'בית אביך' המקביל להגדרתה 'כל אשר להם'. ניתן לשער שהמרגלים לא חשו בנוח להזכירן, משום שאף הן עסקו כמו רחב אחותן בזנות.¹⁶ מן הדיון עולה אם כן, שרחב הייתה פרוצה, ולתיאור עובדה זו תפקיד כפול במסגרת הסיפור, הוא משמש להסבר סיבת הגעת המרגלים דווקא אליה, וכן משמש לביקורת על המרגלים.¹⁷

14 על הדמיון הרב שבין שני הסיפורים כבר עמד י" זקוביץ (מקראות בארץ המראות, ת"א 1995, עמ' 88-89) אולם לדעתו זהו סיפור ביקורת על המרגלים חסרי התעוזה הנוקמים לרחב לעזרה. בספרו חיי שמשון, (ירושלים תשמ"ב, עמ' 162-164), העלה סברה הדומה בחלקה לנאמר כאן. לטענתו שם, על פי עיון בגרסאות העולות מן התרגומים השונים עולה שאף המרגלים באו על רחב, ובנה"מ טושטש העניין ועובד כך שלא באו עליה [כך גם בזקוביץ (עיי' הערה 10) עמ' 83]. לדעתי, זהו בדיוק ההבדל שבין המרגלים לשמשון. בעוד שמשון חשק בה ובא עליה, המרגלים הגיעו אליה עקב משימתם הצבאית, והם לעומתו, לא באו עליה אלא באו לביתה. עיי' עולם התנ"ך, יהושע, עורך ג' גליל, ת"א 1994, עמ' 39.

15 קיל, עמ' י"א הערה 8.

16 אף שדברי בעניין זה אינם מוכחים דיים, הרגישות ביחס לאחיותיה של רחב מובילה להשמטתן באופן עקיב, כפי שאוכיח בהמשך. עובדת השמטתן מחזקת את ההשערה שהמספר וכן יהושע מגלים רגישות כלפיהן, וזו סבירה במידה ואף הן היו פרוצות כאחותן.

17 לדעת זקוביץ (מקראות בארץ המראות, עמ' 86) סיפור רחב מהוה סיפור כבואה לסיפור לוט. ציון עיסוקה של רחב בזנות, נועד לדבריו לתארה כדמות שלילית "שלא עושה מאומה לשם שמים, וכל כוונתה להציל את עצמה ואת בני ביתה", וזאת בניגוד ללוט. איני סובר שרחב מוצגת באור שלילי בסיפור, ועיסוקה בזנות אף מדגיש את החשיבות שבהכרתה בה'.

ב. אזכור הדבר כפי יהושע (ו', יז, כב)

יהושע נוקט פעמיים בלשון זו, האחת בדבריו לעם, והשנייה בדבריו למרגלים. בדבריו לעם הוא אומר: "והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו" (ו', יז). יהושע חש אי נוחות בהצלת רחב ומרגיש צורך לנמק מעשה זה: "כי החבאתה את המלאכים" (שם). בניגוד ללשון המפורטת שנקטה רחב הוא נוקט לשון כוללנית, ומגדיר את הניצולים על פי קרבתם לרחב. בעוד רחב אומרת: "ואת כל אשר להם" (ב', יג) קרי להוריה, יהושע אומר "כל אשר אתה בבית" (ו', יז). בדבריו למרגלים הוא קובע שיש לבצע את אשר הבטיחו: "ולשנים האנשים המרגלים את הארץ אמר יהושע באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה ואת כל אשר לה כאשר נשבעתם לה" (ו', כב). גם הפעם יהושע נוקט לשון קצרה ביותר, וכוללנית ומוסיף את מקור החיוב "כאשר נשבעתם לה" (שם). אזכור השבועה בא כנימוק להצלת רחב, המנוגדת לצו המפורש שאין להשאיר שריד מעמי הארץ (דברים ז', יז-כז).¹⁸ הצורך להודיע זאת למרגלים מובן, שהרי הם נדרשים לבצע את המשימה, אולם יהושע מודיע זאת אף לעם, משום היות פעולה זו חריגה המצריכה הסבר. הוא מקפיד לציין הן לעם והן למרגלים את היותה אישה זונה, עובדה המחזקת את השערתנו שרחב הייתה פרוצה. את האזכור הכפול ניתן להסביר בפשטות כניסיון של יהושע ליצור ריחוק ונתק בין האישה הכנענית ומשפחתה, אותם יש להציל, לבין ישראל המתבקשים שלא להתקרב ליושבי הארץ. ההקפדה לציין שרחב היא אישה זונה, יוצרת ריחוק בין ישראל אשר זיכרון מעשה בעל פעור עוד היה בתודעתם,¹⁹ לבין רחב ומובנת על רקע הצלת רחב וביתה, וישיבתם בקרב העם.

ג. תיאור הצלתה: "ואת רחב הזונה" (ו', כה)

עם סיום כיבוש יריחו מצוי פסוק מסכם המלמד על ישיבתה בקרב ישראל. שוב חוזרת ההגדרה המצמצמת, אם כי לא באופן מוחלט, תוך אזכור חוזר שמדובר באישה זונה ובתוספת נימוק להצלתה: "ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר

18 במדרש אף מצויה ביקורת על הצלת רחב: "אמר הקב"ה אני אמרתי ואם לא תורישו את יושבי הארץ והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם כי החרם תחרימם, והם לא עשו כן, אלא ואת רחב הזונה ואת אביה ואת אמה החיה יהושע, הרי ירמיה מבני בניה של רחב ועשה להם לישראל דברים של שכים בעיניהם, שנאמר 'דברי ירמיהו'" (ילקוט שמעוני, דפוס פאר, ירושלים תש"ם, עמ' 696).

19 אזכור האירוע בדברי העם בסיפור המזבח בעבר הירדן, מוכיח שאירוע בעל פעור היה מצוי בתודעת העם: "המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת ה'. ואתם תשבו היום מאחרי ה' והיה אתם תמרדו היום בה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף" (יהו' כ"ב, יז-יח).

לה החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו" (כה).²⁰ הצלת אנשים משבעת העממים מעלה תמיהה אף בקרב הקורא עליה מבקש המספר לענות. הצלת המרגלים נזקפת לזכותה של רחב ויש בה להסביר את החריגה מן הצו הכללי במקרה זה. אזכור ישיבתה ב'קרב ישראל' מחייב, אם כן, שימוש בהגדרה היוצרת זרות בינה לישראל.

בתיאור מעשה ההצלה חוזרת הלשון המפורטת מחד, והושמטה הגדרתה כ-זונה מאידך: "ויבאו הנערים המרגלים ויצאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה הוציאו ויניחום מחוץ למחנה ישראל" (ו', כג). ניתן להציע כי הפירוט הרב, הכולל שישה רכיבים, והוא אף רב מן הפירוט בדברי רחב (ב', יג), נועד להדגיש את עמידתם של ישראל בהבטחתם לרחב, למרות שמדובר במספר רב של ניצולים, ומגלה את הרגישות לעצם הצלת אישה זו. יש לשים לב ששוב נשמטו אחיותיה מן הסיפור, עובדה המובנת על רקע השערותנו שאף הן עסקו, כמו אחותן, בזנות.²¹

העובדה שבספר יהושע הן בתיאור האירוע והן בפי יהושע מוזכר עיסוקה, מובנת על רקע הנאמר לעיל. בתיאור הגעתם יש לעובדה זו משמעות בהבנת מעשיהם וביחס הכתוב לפועלם. בדברי יהושע ובתיאור הצלתה יש ניסיון ליצור נתק וריחוק בינה למרגלים ולישראל. הבנה זו יש בה להסביר את האזכורים השונים, אך היא מעלה תמיהה קשה: האם הופעת אישה זונה המסייעת לישראל בכיבוש הארץ אין בה טעם לפגם? תמיהה זו קשה במיוחד על רקע היחס השלילי העולה במקרא לזנות השוררת בארץ.

על שאלה זו, אבקש להציע הסבר הקשור להשוואה בין משה ליהושע.

20 בשלב הראשון נאמר: "ויניחום מחוץ למחנה ישראל" (ו', כג), ובשלב השני נאמר: "ותשב בקרב ישראל" (כה). יתכן שהחשש מתגובתם של יושבי הארץ למשתפי פעולה עם ישראל (כפי שעלה בהמשך בפרק י' בסיפור הגבעונים), יצר מצב בו לא יכלה להיפרד מישאל ועל כן ישבה בקרבם.

21 על פי חלק ממדרשי חז"ל עסקה רחב בזנות: "היתה מזנה עם בני המדינה בפנים ועם הליסטים מבחוץ" כי ביתה בקיר החומה... (ספרי זוטא במדבר י', כט, מהדורת חיים שאול האראוויטץ, ירושלים תשנ"ב, עמ' 263).

"אין לך כל שר ונגיד שלא בא על רחב הזונה. אמרו: בת י' שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים, וזנתה כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר, אחרי נ' שנה נתגירה, אמרה: יהא מחול לי בשכר חבל חלון ופשתים" (זבחים דף קט"ז ע"ב).

לעתים רחב נקשרה למיניות: "רחב בשמה זינתה, יעל בקולה..." (מגילה דף ט"ו ע"א). "כל האומר, רחב רחב מיד נקרי, ... בידעה ומכירה" (תענית דף ה' ע"ב; מגילה דף ט"ו ע"א). המדרשים העוסקים ביופיה מובנים על רקע עיסוקה בזנות. "ארבע נשים יפהפיות היו בעולם שרה רחב אביגיל ואסתר" (מגילה דף ט"ו ע"א).

מה בין משה ליהושע?

כבר עמדו רבים במחקר ובפרשנות על הדמיון הרב שבין משה ליהושע ועל הדומה שבין ספר יהושע לתורה.²² במאמר זה אציג רק חלק מן הנקודות ואנסה לעמוד על משמעותן:

בתיאור הקשר שבין ה' למשה ויהושע נקט המקרא בלשון דומה:²³
 על משה נאמר: "וידבר ה' אל משה לאמר" (וי' י"ב, א; י"ד, א; י"ז, א, ועוד),
 "ויאמר ה' אל משה לאמר" (במ' ז', ד; ט"ו, לז; כ"ז, ו ועוד), ובלשון דומה ביחס
 ליהושע: "ויאמר ה' אל יהושע לאמר" (יהו' א', א; ד', ב; ד', טו ועוד), "וידבר ה'
 אל יהושע לאמר" (יהו' כ', א).

שניהם שולחים מרגלים לבחינת הארץ (במ' י"ג, יהו' ב') ושניהם קורעים מים
 לשניים (שמ' י"ד, יהו' ג'-ד'). יהושע כמו משה עוסק במצוות הפסח (יהו' ה'), מילה
 (יהו' ה'), ערי מקלט (יהו' כ') ועוד.

הצו האלוהי "של נעלך מעל רגלך" בנימוק שזוהי אדמת קודש נאמרת רק פעמיים
 במקרא, הראשונה למשה והשנייה ליהושע (שמ' ג', ה — יהו' ה', טו). בשני המקרים
 נגלה אליהם מלאך ה' בתחילה, ובהמשך ה' שולח אותם לבצע משימה. בשני המקרים
 המפגש מצוי בסמיכות לקיום מצוות המילה (שמות ד', כד-כו; יהו' ה', ג-ט).

יהושע במלחמת העי כמו משה במלחמת עמלק, מניף כלי במקרה זה חנית
 במהלך המלחמה.²⁴ אף שבמקרה זה אין משמעות ניסית למעשה, רמז למלחמה
 בעמלק יש כאן בדברי הכתוב: "ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר
 החרים את כל ישבי העי" (יהו' ח', כו), הרמוז לניצחון ישראל את עמלק כל עוד ידי
 משה נותרו מונפות.

22 עולם התנ"ך, יהושע, עורך ג' גליל, ת"א 1994, עמ' 16-17; קיל, עמ' 31, 34-48; י' קויפמן,
 ספר יהושע, ירושלים 1966, עמ' 12-14; ע' שטיינזולץ, דמויות מן המקרא, ת"א תשמ"א, עמ'
 41-49, ועוד.

23 אף שלשון זו אינה יחודית רק להם, היא מלמדת על קשר ישיר ביניהם לאל. הימצאותה
 בשכיחות רבה רק אצלם, מלמדת על מעמדם המיוחד.

24 הרמת ידי משה כללה ככל הנראה את הרמת המטה, שהרי אם לא כן יש לשאול מדוע ציין
 משה את הבאת המטה: "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי" (שמ' י"ז, ט).
 אף שהפרשנים חלוקים בשאלת משמעות המעשה, רבים נוטים לפרש שמשה הרים את המטה.
 עיין רשב"ם (שמ' י"ז, ט), ספורנו (שם, א') וחזקוני (שם, שם). בין הפרשנים החדשים
 הסוברים כך עיין בוכר, משה, עמ' 78-79.

על השוואת מעשה משה ליהושע בענין זה עיין נות M. Noth, *Exodus*, (O.T.L), London 1992, עמ' 142; צ'ילדס (B.S. Childs, *Exodus*, (O.T.L), London 1974), עמ' 314; י' אמית,
 כידונו של יהושע (יהושע ח' יח, כו), שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ה-1, 1992, עמ'
 11-18.

למשמעות המפגש עם רחב הזונה בתיאור כיבוש הארץ

על יהושע נאמר: "וישם לו חק ומשפט בשכם" (יהו' כ"ד, כה), ועל משה נאמר: "שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (שמ' ט"ו, כה).²⁵
לדמיון הרב שבין יהושע למשה הוצעו מספר הסברים,²⁶ במאמר זה אציג רק אחד

מהם:

25 על פי ע' חכם, (שמות, [דעת מקרא], ירושלים תשנ"א, עמ' רצ"א) אין זה ברור אם הפסוק עוסק בה' או במשה. מן ההשוואה עולה שבעיצוב דמותו של יהושע, נתפס הפסוק כמתאר את פעולת משה.

26 להקבלה שבין משה ליהושע ניתן להציע משמעויות אחרות:

1. יהושע דומה למשה עקב היותו ממשיכו.

עם מותו של משה נוצר חלל בהנהגה. יהושע עצמו והעם חוששים שהוא אינו מסוגל להיכנס לנעליו הגדולות של משה. פרק א' כולל דברי עידוד ליהושע מצד ה' ומצד העם (שניים וחצי השבטים), עידוד הנמשך אף במקומות אחרים. הקבלת יהושע למשה באה להדגיש ליהושע עצמו, לעם ולקוראים שיהושע הוא ממשיכו של משה.

דמותו של משה מרחפת על הנאמר בפרק א'. ה' מעודד את יהושע ומחזק אותו בלשון 'חזק ואמץ' מספר פעמים (ו, ז, ט, יח), ואומר ליהושע שישראל יכבשו את הארץ, כפי שהבטיח למשה: "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה" (ג); "לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך" (ה). יהושע פונה לעם תוך אזכור משה: "זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' לאמר ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת" (יג).

אף העם משווה את מחויבותו ליהושע למחויבותו למשה, ומביע תקווה שיהושע יהיה כמשה: "ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה" (יז).

ה' אומר ליהושע שקריעת הירדן תביא לחיזוק מעמדו בדומה למשה:

"ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" (ג, ז). וכך מסופר: "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו" (ד, יד).

אף חז"ל ראו ביהושע ממשיך ומקביל למשה:

בתחום הרוחני: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע" (אבות א, א).

"יהושע יושב ודורש ויודעין הכל שהתורה של משה" (ירושלמי שקלים ב, ה"ה מ"ז ע"א).
בהנהגת העם: "קח לך את יהושע בן נון גברתך כמוך" (ספרי ניצבים שה).

2. מעמדו של יהושע פחות מזה של משה.

עיקרון זה מנוסח על ידי חז"ל: "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה" (ב"ב דף ע"ה ע"ב). ההשוואה ביניהם עליה עמדנו רק באופן חלקי, מלמדת על פער עצום ביניהם. יהושע אינו מוצג כמנהיג היוזם אלא כממשיך דרכו של משה. הוא אינו מקבל ציווים חדשים אלא מקיים מצוות שמשה נצטווה עליהם. המהלך המרכזי שיהושע מוביל אותו קרי כיבוש הארץ והנחלתה לישראל הוא בעצם 'גמר מלאכה' למהלך שהוביל משה. עובדה זו מתחדדת אף לאור יחס העם כלפיהם. בחציית ים סוף מספרת התורה: "וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמ' י"ד, לא). בתחילה הם יראים את ה' וחוששים ממנו, ולאחר מכן הם מגיעים לאמונה במשמעות של ביטחון בה' ובמשה עבדו. לעומת זאת ביחס ליהושע נאמר בעת חציית הירדן: "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו" (ד, יד). בעוד שבמשה מאמינים (בנוסף ליראתם ממנו) מיהושע רק יראים. על האמונה במשה נאמר בהכנה למתן תורה: "ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם" (שמ' י"ט, ט).

במודלים השונים עסק הר' שטיינזלץ, דמויות מן המקרא, ת"א 1986, עמ' 41-49.

יהושע המנהיג הארצי לעומת משה המנהיג הרוחני

חלוקת תפקידים זו, בין יהושע ומשה עולה מסיפור עמלק (שמ' י"ז), לפיו משה עלה על הגבעה מנותק מן העם ומן המלחמה המעשית, ולחם במימד רוחני בעמלק בעוד יהושע לחם בהם בפועל. שני גורמים יש לניצחון: בעוד משה נלחם בעמלק בהרמת ידיו "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק" (שמ' י"ז, יא), יהושע נלחם עם אנשיו בעמלק: "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (שמ', יג).²⁷

אין ספק שבהנהגת כל אחד מן המנהיגים הללו היו שני הצדדים,²⁸ אולם אצל משה עיקר פעולתו היא הפיכת ישראל לעם במובן הרוחני, בעוד שאצל יהושע עיקר פעילותו היא הפיכת בני ישראל לעם במובן הארצי על ידי כיבוש הארץ. השוואת משה ליהושע טומנת בחובה השוואה בין פועליהם המרכזיים, קרי בין מעמד מתן התורה לכניסה לארץ:

בין מתן תורה לכניסה לארץ

סיפור הכניסה לארץ מקביל לאירועי יציאת מצרים וקבלת התורה באופנים שונים: באופן פשוט סיפור קריעת הירדן מקביל לקריעת ים סוף,²⁹ ואירוע מתן תורה מקביל לברית בשכם (יהושע ח') שהרי בשניהם נכרתת ברית בין ה' לישראל הכוללת מתן חוקים. הקבלה אחרת אותה ניתן להציע היא שאירועי הכניסה לארץ, חציית הירדן וכיבוש יריחו מקבילים לסיפור מתן תורה. בין מתן תורה לקריעת הירדן מצויים קווי דמיון רבים:³⁰

1. בשני האירועים המנהיגים מודיעים לעם על שלושת ימי הכנה לקראת הארוע החשוב. במתן תורה נאמר: "והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שמ' י"ט, יא), ובכניסה לארץ נאמר: "עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה" (יהו' א', יא; ג', ב).

27 שטיינזלץ, עמ' 44. יש להעיר, שחלוקה זו באה לידי ביטוי עוד לפני היות יהושע למנהיג.

28 משה איש הרוח מנהל מלחמות (במ' כ"א) ושולח מרגלים למשימות ריגול (במ' י"ג; כ"א, לב), ויהושע איש המעשה כורת ברית בין העם לה' בשכם (יהו' ח', ל-לה) ומוצג בתורה כמי שיושב באוהל מועד (שמ' ל"ג, יא).

29 עיין אחיטוב, עמ' 88-89, ועוד רבים אחרים.

30 נקודות הדמיון הרבות שבין קריעת הירדן ומתן תורה מתווספות לדמיון הרב שבין קריעת ים סוף ומעמד הר סיני, עליו עמדתי במאמרי 'חשיבותה התיאולוגית של קריעת ים סוף' (מעגלים א', עמ' 23-31). במאמרי הנ"ל, הצעתי שקריעת הים על ידי ה', מהווה הכרזה על שלטונו של ה' בטבע ובעולם, ומכאן הקבלתה למתן תורה, המהווה הכרזה ה' כאלוהי ישראל. במאמר זה אני מבקש להציע פירוש בכיוון אחר.

2. ההכנה כוללת התקדשות: במעמד הר סיני: "ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם" (שמ' י"ט, י), ובחציית הירדן: "ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות" (יהו' ג', ה).
3. בשני הארועים מצווים ישראל על הגבלה. במתן תורה מפני נגיעה בהר: "והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת. לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר" (שמ' י"ט, יב-יג; וכן כג-כד), ובכניסה לארץ מפני קירבה יתרה לארון: "אך רחוק יהיה ביניכם ובינו וביניו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו" (יהו' ג', ד).
4. הכהנים נזכרים בשני המאורעות כבעלי מעמד פולחני מיוחד (שמ' י"ט, כד; יהו' ג', ג).
5. לכל מאורע מטרה ראשית כלל לאומית, ומטרה משנית שהיא חיזוק מעמדו של המנהיג: במעמד הר סיני, ישראל מקבלים תורה אולם יש גם חיזוק מעמדו של השליח "וגם כך יאמינו לעולם" (שמ' י"ט, ט), ואילו בחציית הירדן המטרה היא כמובן הכניסה לארץ והתחלת הכיבוש, אך גם חיזוק מעמדו של יהושע "היום הזה אחל גדלך" (יהו' ג', ז).

גם סיפור כיבוש יריחו מקביל למתן תורה:

1. המפגש עם המלאך בו ה' מעביר מסר למנהיג ביחס לפעולותיו בעתיד, מלווה בהוראה: "של נעלך מעל רגלך" (שמ' ג', ה; יהו' ה', טו). בשני המקרים הנימוק קשור לקדושת המקום: "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" (שמ' ג', ה), "כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא" (יהו' ה', טו). הוראה זו נאמרת בהר חורב, מקום בו יקבלו ישראל את התורה ושוב נאמרת לפני הכניסה לארץ וכיבוש יריחו, ומכאן ניתן ללמוד ששני מקומות אלה יש בהם קדושה.
2. בשני המפגשים עם המלאך מצויה שליחות. אצל משה עיקר השליחות ענינה היציאה ממצרים ומתן תורה: "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (שמ' ג', יב), ואצל יהושע מצויה כנראה הוראה לכיבוש יריחו (יהושע ו', ב-ה).³¹ אופי המשימה השונה עולה מתיאור המלאך הנגלה ליהושע כאיש צבא אשר חרבו שלופה (יהו' ה', יג-יד).
3. בשני הארועים לקול השופרות חשיבות בסיפור: ביריחו, ישראל נצטוו להקיף את העיר תוך שהם תוקעים בשופרות עד לנפילת החומה: "ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים

31 נראה לומר שדברי ה' (ו', ב-ה) נאמרו במפגש עם המלאך. חילופים בין מלאך לה' מצויים במקרא בכלל (בר' כ"א יז, יט; בר' כ"ב, א, יא, יב; בר' ט"ז, יא, יג ועוד) ובמקבילה בסיפור משה בפרט (שמ' ג' ב, ד). הפרדת הדברים לשני מאורעות אפשרית, אך יוצרת בעיה שהרי אז אין למפגש עם המלאך משמעות למעט הציווי להשיל את נעליו. עיין קיל, עמ' לו.

והכהנים יתקעו בשופרות. והיה במשך בקרן היובל בשמעכם [קרי: כשמעכם] את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו" (ו', ד-ה). גם במתן תורה לקול השופר הייתה חשיבות: "ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה... ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול" (שמ' י"ט טז, יט).

בנוסף לכך בשני המאורעות ב' משוך היובל' ישראל יכולים לעלות אל המקום: בסיפור מעמד הר סיני נאמר: "במשך היבל המה יעלו בהר" (שמ' י"ט, יג), ובכיבוש יריחו: "והיה במשך בקרן היובל בשמעכם [קרי: כשמעכם] את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו" (יהו' ו', ה). הקבלה זו מראה שכיבוש הארץ (קריעת הירדן וכיבוש יריחו) משווה למתן תורה, כששניהם מהווים שיא בתולדות עם ישראל.³² קבלת התורה מהווה שיא בהפיכת ישראל לעם במובן הרוחני, והכניסה לארץ מעוצבת אף היא כמהלך משמעותי בחיי עם ישראל, וחשיבותה נלמדת מהשוואתה לסיפור מתן התורה. היא אף מלמדת על קדושת הארץ מתוך השוואתה לקדושת הר סיני בעת ירידת הקב"ה על ההר. ההשוואה מראה כי קיימת התאמה בין המנהיג לאופי האירוע. משה המנהיג הרוחני מוביל את ישראל לקראת שיא רוחני-קרי קבלת תורת ה' וכריתת ברית עמו, ויהושע המנהיג הצבאי מוביל את ישראל לשיא גשמי, קרי ישיבת ישראל בארצו, המהווה סממן משמעותי להיותו עם.³³

מה בין יתרו לרחב?

בחינת השוואה זו טומנת בחובה הקבלה אף במבנה. לפני מתן תורה מופיע סיפור יתרו ולפני כיבוש הארץ מופיע סיפור רחב, ואכן בין סיפור יתרו לסיפור רחב מצוי מערך הקבלה מפורט:

1. המפגש ביניהם לישראל מתקיים לפני האירוע המרכזי. יתרו מגיע לפני מתן תורה³⁴ ואילו המרגלים נפגשים עם רחב לפני כיבוש הארץ.

32 בשני המאורעות משמש המספר ארבעים בתיאור זמן ההכנה: במתן תורה ארבעים יום (שמ' ל"ד, כח) ובכיבוש הארץ ארבעים שנה (שמ' ט"ז, ל"ה). המספר ארבעים כמספר טיפולוגי, מייצג לעתים תהליך הכנה לקראת אירוע חשוב (יונה ג', ד; שמ"א י"ד, טז ועוד).

33 לאור זאת, יש להסתפק אם היה משה מכניס את ישראל לארץ, אילו לא חטא בחטא מסה ומריבה.

34 בשאלה זו נחלקו הפרשנים על אתר. ראב"ע (שמ' י"ח, א בפירושו הקצר והארוך) סובר שיתרו הגיע לאחר מתן תורה, ואילו הרמב"ן (שם) סובר שהגיע לפני מתן תורה. גישת ביניים מציג רש"י (שם) הסובר שחלקו הראשון של הסיפור (פס' א-יב) ארע לפני מתן תורה והשני (פס' יג-כז) לאחריו. מן הבחינה הספרותית סיפור יתרו קודם למתן תורה, ולכך אנו נדרשים בהשוואה זו.

2. שתי הדמויות הן דמויות זרות לעם ישראל: יתרו מדיני ורחב כנענית.
3. שניהם גויים הפועלים בעניינים זרים לרוח התורה: יתרו כהן לעבודה זרה – "יתרו כהן מדין" (שמ' י"ח, א), ורחב עוסקת בזנות – "אשה זונה" (יהו' ב', א). הפועל זנ"ה הוא הפועל בו משתמש המקרא באופן שכיח ביחס לשני מעשים אלה.³⁵
4. שתי הדמויות שומעות על כוחו העצום של הקב"ה המתגלה בניצחונותיו המרשימים על אויבי ישראל ואיתני הטבע. רחב מספרת: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם. ונשמע וימס לבבנו..." (יהו' ב', י-יא), ועל יתרו מסופר: "וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים" (שמ' י"ח, א).
- כבר עמדו חז"ל על עניין זה: "רבי אומר יש מין יונה שמאכילים אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה, כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים מתגיירים באותה שעה כגון יתרו הוא שמע ואתא, רחב שמעה ואתיא" (שיר השירים רבה פרשה ד' ד"ה ב עיניך יונים, ווילנא ירושלים תשל"ה, עמ' 45).
5. שתי הדמויות מכירות בה': יתרו אומר "כי גדול ה' מכל האלהים" (שמ' י"ח, יא), ורחב אומרת "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהו' ב', יא).
6. שתי הדמויות מדברות על ידיעת כוחו של ה': חותן משה אומר "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמ' י"ח, יא), ורחב אומרת "ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ" (יהו' ב', ט).
7. השמועה על כוחו של ה' מובילה אותם להזדהות עם ישראל באופן מעשי.
8. שניהם עוזרים לישראל עקב הכרתן בכוחו העצום של הקב"ה. יתרו מייעץ בעניין סדרי המשפט ורחב מסייעת בהצלת המרגלים ובדיווח בדבר היכולת לכבוש את הארץ.
9. יתרו ורחב קשורים ליריחו כפי שעולה מיהו' ב', א וכן משופ' א', טז: "ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם".³⁶
- 35 השורש זנ"ה שכיח בשני תחומים אלה, והנביאים דימו את נהיית ישראל אחר עבודה זרה לאישה הבוגדת בבעלה (הושע א'-ב'; ירמ' ב', ועוד במקומות רבים).
- 36 הזיהוי של יריחו כעיר התמרים נסמך על מספר מקורות: "ואת הנגב ואת הכר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער" (דב' ל"ד, ג): "... ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישבו שמרון" (דה"ב כ"ח, טו). על נקודה זו העמידני ידידי יעקב קניג (ג'ני).

נקודות דמיון אלו מחדדות את הפער שבין הדמויות: יתרו, איש הרוח, מגיע לפני מתן תורה אירוע המהווה שיא רוחני, ומייעץ בתחום יישום החוק האלוהי. רחב, הדמות הארצית, נזכרת לפני הכניסה לארץ, מהלך המוצג כמהלך צבאי והיא מייעצת בתחום זה.³⁷

ההבדלים שביניהם קשורים לפער שבין משה ליהושע כפי שהצגנו לעיל: משה הוא המנהיג הרוחני של עם ישראל והנהגתו הצבאית היא משנית. עיקר פועלו בהבאת ישראל אל הר סיני ובקבלת התורה. לפני מתן תורה מצוי מפגש עם כהן מדין, איש עבודה זרה, המגלה הזדהות עם ה' ועמו. עצתו של יתרו קשורה לעולמו הרוחני וענינה ניהול תקין של המשפט בישראל והיא קשורה לשיא הרוחני, קרי מתן חוקי האל לבני האדם. יהושע לעומתו, עיקר מנהיגותו היא צבאית-ארצית ושיא פעילותו הוא כיבוש הארץ והנחלתה לבני ישראל, ומכאן השוואת מעמד הר סיני לכיבוש הארץ. גם בכיבוש הארץ מתקיים מפגש (אם כי לא ישיר בין הדמות למנהיג) עם דמות זרה של גויה המביעה הזדהות עם ישראל ואף מסייעת להם, אולם בניגוד ליתרו המתגלה כאיש רוח ועצתו קשורה למשפט, רחב הנה דמות ארצית. היא מייעצת עצה ארצית הקשורה למשימה המעשית המוטלת על ישראל, כיבוש הארץ. לאור הסבר זה מובן מדוע מדגיש ספר יהושע את היותה 'אישה זונה' בתיאור הכניסה לארץ. גם פה כמו בקבלת התורה, מתקיים מפגש מקדים עם דמות ממנה המקרא מסתייג. בסיפור מתן תורה יתרו מסייע באופן חלקי במתן עצה בדבר ניהול מערכת המשפט ויישום החוקים האלוהיים בקרב בני האדם, מבלי שישפיע על תוכן החוקים.³⁸

37 על הפער שבין יתרו איש הרוח ורחב האישה הארצית, למדתי מפי מורי הרב עמית קולא.
 38 מבחינה ספרותית יתרו חוזר לביתו לפני מתן תורה (שמ' י"ח, כז). הרב קוק במאמרו "המחשבות" (עקבי הצאן) מחלק את המחשבות לשלושה סוגים. הסוג הראשון הם מחשבות כלליות "שאינן נוגעות כלל בנחלת כל אומה, וכל חכמי לב וקדושי רוח שבכל האדם אשר על פני האדמה, שוין בהן לטובה... ומזה המין נהגו גדולי הדורות לקבל באהבה הנאמר מן החסידים והחכמים שבכל אומה". הסוג השני הוא "הדברים כלליים... הם סמוכים לרגשי הלב ולהשפעות מעשיות באופן קרוב, עד שהם משתנים מצד הסגנון שלהם לפי תוכנה של כל אומה... ולפעמים ימצאו חכמי לב, שיידעו לסנון ולזכך את התוכן הפנימי השווה בעצם, ולהביאו יפה בסגנון הישראלי המיוחד והטהור, ואז יהיה לברכה, כאותה הברכה שבאה בכללות על ישראל מהגרים המעולים: 'כשישראל עושין רצונו של מקום הקב"ה רואה איזה צדיק יש באומות העולם כגון יתרו ורחב מביאו ומדביקו בישראל'". והסוג השלישי "מחשבות של אמת ושל קדושה, שהן מיוחדות לישראל לא רק מצד הסגנון, כי אם מצד התוכן והפנים, ומי שבא לערכב בדברים הללו נטיעים של חוץ, הריהו מערכב ופוגם. לאלה לא יעיל שום שינוי צורה ושום יפוי סגנון". עצתו של יתרו אם כן מועילה אך אינה נוגעת לסוג השלישי שהם בעצם דיני תורה וחוקיה. עיין ר' שלמה אבינר, טל חרמון, ירושלים תשמ"ה, עמ' 110-112.

גם בסיפור כיבוש הארץ מתקיים מפגש מקדים עם דמות ממנה המקרא מסתייג. רחב הזונה מסייעת לישראל לפני הכניסה לארץ בהצלת המרגלים ובהבהרת המצב המורלי של יושבי הארץ, ובכך היא גורמת לעידוד העם בעת הכניסה לארץ. כמו יתרו, גם לה אין כל השפעה על הכיבוש, שהרי אינה מגלה למרגלים כיצד לכבוש את העיר אלא מספרת להם על המורל הנמוך של יושבי הארץ. העובדה שהכיבוש היה בעיקרו נסי, מצמצמת את חשיבות המידע שנתנה, אולם עצם המפגש עמה והזדהותה עם ישראל הם החשובים. הזכרת היותה פרוצה מדגישה את זרותה, אך בהכרח מלמדת שאף לה יש תפקיד בכניסה לארץ. דווקא היא, העוסקת בעניין אותו התורה מתעבת,³⁹ מכירה בקב"ה ומסייעת לישראל בכניסתם לארץ.

היחס לגויים אלה, על פי המוצג לפנינו, הוא כפול. מחד, יש צורך להתחבר אליהם, לפוגשם ואף להסתייע בהם בדרך אל הפיכתנו לעם בעל תורה וארץ, ומאידך, החיבור אליהם מוגבל ומסויג. עובדה זו יש בה ללמד על יחודנו שאינו בנוי על התעלמות וניכור מן המצוי בסביבתנו, ואף מוצא בעולם זה דברים אשר עלינו לקבלם, אך גם מדגישה את היותנו אומה מיוחדת המחוברת אל ה' בחיבור יחודי ובלעדי.

סוף דבר

סיפור המרגלים המגיעים לבית רחב הזונה פותח את סיפורי כיבוש הארץ. במאמר זה נדרשתי להצגתה כ-'אישה זונה' מספר פעמים בספר יהושע, עובדה תמוהה, על רקע יחסה המסויג של התורה לזנות. אזכור היותה 'אישה זונה' מובן במסגרת הסיפור כהסבר לסיבת הגעתם אליה, בניסיון להשיג מידע מבלי להתגלות, וכן כביקורת על אי הצלחתם במשימתם. ההתמקדות ברחב תוך אזכור שמה, ותיאור מעשיה ופקחותה מעלה שהיא הדמות הראשית בסיפור, עובדה אשר יש בה ביקורת ביחס למרגלים, השוככים בביתה. בדברי יהושע למרגלים ולישראל וכן בתיאור ישיבתה בקרב ישראל, משמש אזכור עיסוקה בזנות ליצירת ניכור בין הניצלים, הזונה, הכנענית ומשפחתה, לישראל.

במסגרת המאמר הצעתי הסבר על רקע ההקבלה שבין אירוע מתן תורה לכיבוש הארץ, הנגזרת מן ההקבלה שבין משה ליהושע.

מפגשם של נציגי יהושע עם רחב לפני כיבוש הארץ, מקביל למפגשו של משה עם יתרו לפני מתן תורה. שתי הדמויות, אשר מצאנו דמיון רב ביניהם, מסייעות לישראל בדרכו אל האירוע המרכזי. בשני המקרים הדמויות שומעות על כוחו של ה', מכירות בעליונותו על כל האלילים ומסייעות לישראל, זה בעניין ניהול משפט תקין, וזו

39 ושמה אף היא עסקה בפולחן. על החיבור שבין פריצות לעבודה זרה עיין לעיל עמ' 2 ובמיוחד בהערה 9. התנגדות להצעה זו עיין סוגין, עמ' 39.

בעניין היכולת לכבוש את הארץ. שתי הדמויות, רחב הזונה ויתרו כהן מדין, מסייעות לפני האירוע, אך אין להן השפעה על המהלך המרכזי אותו מוביל הקב"ה בעצמו. המודל המקביל בשני אירועים מרכזיים אלה, יש בו ללמד על יחס המקרא ליחודם של ישראל, ועל מעמד הגויים בתהליך הגדרת ישראל כעם. התורה אם כן, מוצאת חשיבות בעצם המפגש עם יתרו ורחב, הזרים לישראל במוצאם ובמעשיהם, בהודאתם בכוחו של ה' ובעזרתם לישראל, אולם היא מסייגת את תרומתם בעיצוב עם ישראל כמקבלי התורה וכיושבי הארץ.

נספח: דמותה של רחב במדרשים

כפי שהראנו לעיל, בחלק מן המדרשים נקשרה רחב לזנות, וכבר עמדו חז"ל על הדמיון שבינה ליתרו. הם ראו בהכרתם בכוחו של ה', מעשה התגיירות: "א"ר ברכיה אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע ממה שאתה מביא אורה לעולם, שמך מתגדל בעולם, ומה היא האורה גאולה, שבשעה שאת מביא לנו אורה הרבה גרים באים ומתגיירים ונוספים עלינו, כגון יתרו ורחב, יתרו שמע ואתא, רחב שמעה ואתייא" (שיר השירים רבה פרשה א ד"ה ג ר' יוחנן, וילנא-ירושלים תשל"ה, עמ' 40).⁴⁰(12)

על פי חלק מן המדרשים, רחב מוגדרת כצדיקה לצד יתרו, ושניהם מתוארים כמי שדבקו בה': "א"ר שמואל בר נחמן למלך שהיה לו פרדס, ונטע בו שורות של אגוזין ושל תפוחין ושל רמונים, ומסרו ביד בנו, בזמן שבנו עושה רצונו, היה המלך מחזיר ורואה איזו נטיעה יפה בעולם, והיה עוקרה ומביאה ושותלה בתוך אותו הפרדס, ובזמן שלא היה בנו עושה רצונו, היה המלך רואה איזו נטיעה יפה בתוך הפרדס ועוקרה, כך כל זמן שישראל עושה רצונו של מקום, רואה איזה צדיק יש באומות העולם, כגון יתרו ורחב מביאו ומדבקו בישראל, ובזמן שאין ישראל עושה רצונו של הקב"ה, רואה איזה צדיק וישר וכשר וירא שמים יש בהם, ומסלקו מתוכן" (שיר השירים רבה פרשה ו ד"ה ג א"ר שמואל, וילנא, ירושלים תשל"ה, עמ' 65).⁴¹

ישנם מדרשים המדגישים שהתגיירותם של יתרו ורחב היא ביטוי להיותם קרובים לה' אך לא לבחירתם: "בא וראה יתרו קירבו הקב"ה אבל לא בחרו רחב, הזונה קרבה אבל לא בחרה אשריהם אלו שקירבן אע"פ שלא בחרן" (במדבר רבה פרשה ג ד"ה ב ד"ה הקרב, מהדורת מירקין, ת"א 1987, הוצאת יבנה, עמ' 50).

במסגרת הדין אבקש לדון במדרש תמוה, המספר על נישואי רחב ליהושע:

"... תסתיים שמעתא; דאיגיירא ונסבה יהושע" (מגילה דף י"ד עמ' ב).

40 וכן שיר השירים רבה פרשה ד ד"ה ב עיניך יונים, וילנא-ירושלים תשל"ה, עמ' 45.

41 וכן ירושלמי ברכות פ"ב הל' ח דף ה' ע"ג.

מדרש זה תמוה ומעלה מספר שאלות: מפני מה סברו במדרש שיהושע נשא את רחב? ואף שלא עבר על איסור נשיאת בנות עמי הארץ שהרי התגיירה, אין הדעת סובלת זאת.⁴²

עובדה זו תמוהה באופן מיוחד משום שאנו עוסקים ביהושע מנהיגם של ישראל.⁴³

מורי, שמעון הקשר, הציע הסבר לשוני למדרש זה. מקור השם יהושע הוא ה' יושיע,⁴⁴ אולם בערבית ובשפות שמיות אחרות הפועל וס"ע / וש"ע וְשָׁעַ עֲנִינֵנו הרחבה. בנוסף לכך לעתים נוקט המקרא בלשון הרחבה במשמעות של ישועה והבאת רוחה: "בקראי ענני... בצר הרחבת לי" (תה' ד', ב); "כי עתה הרחיב ה' לנו" (בר' כ"ו, כב) ועוד. הדמיון שבין השמות, נתפס כדמיון וזהות בין הדמויות, והוביל לדעתו את חז"ל לומר שהם באו בברית הנישואין.

קויפמן טען שהכרזתה על יחודו של ה' נתפסה כהצהרת אמונה, ועל כן אמרו חז"ל שנישאה ליהושע ושיצאו מזרעה מספר נביאים, עובדה הנתפסת כשכר על מעשיה.⁴⁵

ברצוני להציע תשובה אחרת לשאלה זו. אף שדברי אינם מוכחים אבקש להציע את ההשערה הבאה: יתכן ומדרש זה מובן לאור הנאמר בפרק הקודם. על פי פשט המקראות רחב מקבילה ליתרו בפרטים רבים. חז"ל ראו בתופעת הכרתם בה' עניין חשוב ביותר והמשיכו קו זה באומרם ששניהם התגיירו וכונו 'כשרים'⁴⁶ ובהוסיפם נקודות דמיון במדרש לכל אחת מן הדמויות, על פי המצוי בפשט, ביחס לאחרת. כך בתארם את מה ששמע יתרו נאמר "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. עד עכשיו לא הודה לו בדבר כי גדול ה', אמר, מתחלא לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת..." (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו, מאיר איש שלום, מס')

42 על פי המדרשים רחב התגיירה. גם אם בעיה הלכתית אין כאן, בעיה ציבורית יש כאן. למרות התגיירותה יש להקשות כיצד יהושע, מנהיגם של ישראל, נהג שלא על פי רוח התורה ונשא אישה מעמי כנען.

43 על נישואי משה לציפורה (אשר ארעו לפני מתן תורה) מצאנו ביקורת במספר מדרשים. הביקורת נשמעת לעתים בפי בני דורו של משה. כך זמרי בן סלוא, נשיא שבט שמעון, אשר זנה עם כזבי בת צור המדיינית, הביא אותה לפני משה והתגרה בו באומרו: "בן עמרם, זו אסורה וזו מותרת? ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך?" (סנהדרין דף פ"ב ע"ב). על הביקורת במדרשי חז"ל על נישואי משה לציפורה עיין נ"ח רוזנבלום, הביקורת על נישואי משה באגדה, בין הסטוריה לספרות, 1997, עמ' שז-שיח. הביקורת על משה נובעת מהיותו מנהיגם של ישראל ונציגו של ה'. מעמדו של יהושע תלמידו וממשיכו וכמנהיגם הדתי והלאומי, מעלה תהייה קשה על כוונת המדרש, לפיו נשא את רחב הזונה.

44 קיל, עמ' ד.

45 קויפמן, עמ' 96. וכן עיין ג' כהן, רחב, אנצמ"ק ז', ירושלים תשל"ו, עמ' 345.

46 ירושלמי, ראש השנה, פרק א דף נו עמוד א ה"ג: "דנן ככשרים שבהם — מזכיר להם מעשה יתרו, מזכיר להן מעשה רחב הזונה".

חזי כהן

דעמלק יתרו פרשה א ד"ה עתה ידעתי, ווינא, הודפס בישראל, עמ' נ"ח). תיאור מצרים על פי יתרו במדרש, מיוסד על תיאור העיר יריחו בפשט: "ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא" (ו', א).⁴⁷

על פי הסבר זה מובן מדוע חז"ל דרשו על יתרו שלא הייתה עבודה זרה שלא עבד: "לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא חזר עליה ועבדה, שנאמר: 'מכל האלהים'" (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דעמלק פרשה א' ד"ה מכל האלהים, עמ' נ"ט). חז"ל דרשו זאת על דברי יתרו: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" (שמ' י"ח, יא), מהם משתמע שהכיר אלוהיות רבות. לדעתי, הצורך לחזק את ההקבלה שבין יתרו לרחב הוביל את המדרש לצייר את יתרו כ'זונה רוחנית', ובמקביל הסבירו במדרש שרחב הייתה קשורה בקשרי חיתון למנהיג, כפי שמן הפשט עולה שיתרו היה קשור למשה בקשרי נישואין.

הדמיון הרב שבין הדמויות כפי שעולה מן הפשט והמדרשים מוצג בטבלה הבאה:

רחב	יתרו
אישה זרה כנענית	איש זר מדייני
נפגשה עם שליחי יהושע לפני כיבוש הארץ	נפגש עם המנהיג לפני מתן תורה
שמעה על כוחו של ה'	שמע על כוחו של ה'
ידעה את כוחו של ה'	ידע שה' גדול מכל האלוהים
הכירה בה'	הכיר בה'
סייעה לשליחי יהושע	סייע למשה
העיצה קשורה לאירוע	העיצה קשורה לאירוע
כיבוש הארץ	מתן חוקי האל לבני אדם
ישבה ביריחו	זרעו ישב ביריחו
דמות ארצית 'אישה זונה'	דמות רוחנית 'כהן מדין'
ע"פ מדרש: התגיירה	ע"פ המדרש: התגייר
אי נאמנות לבן זוג אחד	ע"פ המדרש: לא הייתה ע"ז שלא עבד אישה זונה
ע"פ המדרש: נישאה ליהושע:	אי נאמנות לאל אחד
קשורה למנהיג בקשרי חיתון	חותן משה:
יריחו אליה מבקשים להיכנס ישראל	קשור למנהיג בקשרי חיתון
מוצגת כעיר סוגרת מסוגרת	ע"פ המדרש: ישראל יוצאים ממצרים המוצגת כעיר סוגרת ומסוגרת

47 השוואה שבין מצרים ליריחו מדגישה את גדולתו של הקב"ה המוציא את ישראל מארץ סוגרת ומסוגרת (על פי המדרש), כלומר ארץ ממנה אי אפשר לצאת, ומצליח להביא את ישראל לכיבוש יריחו, המוצגת כעיר סוגרת ומסוגרת (על פי הפשט), כלומר עיר אליה לא ניתן להיכנס.

מבנה זה יש בו להראות כיצד ההקבלה שביין יתרו לרחב העולה מפשט המקראות, מתפתחת במדרשי חז"ל. הקבלה זו נסמכת על נקודות דמיון רבות ביניהם, חלקן מצוי בפשט, חלקן במדרש. לעתים הנקודות מצויות באותו רובד, ולעתים מדרש העוסק באחת הדמויות מקביל לנקודה העולה מן הפשט ביחס לשנייה. על פי השערנו הבנת מהלך זה, יש בה להסביר את המדרש לפיו רחב נישאה ליהושע, כחלק מן ההקבלה הרבה ליתרו ולמערכת היחסים שבינו למשה. החיבור של רחב לישראל, על פי המדרש, אינו מעשה חד-פעמי, וכשם שיתרו נשאר קשור למשה, וזרעו התגייר על פי המדרש,⁴⁸ וישב בקרב ישראל,⁴⁹ כך רחב נתדבקה ביהושע ובישראל, ומזרעה יצאו נביאים.⁵⁰

48 "וילך לו אל ארצו — לגייר בני משפחתו" (רש"י לשמ' י"ח, כ"ז).

רש"י מפרש כך כנראה בעקבות המכילתא "אמר לו [יתרו למשה]: כלום הנר מהנה אלא במקום החושך, וכי מה מהנה בין חמה ולבנה? אתה חמה, ואהרון לבנה, מה יעשה הנר ביניכם? אלא הריני הולך לארצי ואגייר כל בני מדינתי, ואביאם לת"ת, וקרבים תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה? ת"ל (שופ' א', טז) 'ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים' (מכילתא פ"ב). עיין ש"פ גלברד, לפשוטו של רש"י, ישראל תש"ן, עמ' 250-251.

49 "ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם" (שופ' א', טז).

50 "איתיביה רב עינא סבא לרב נחמן: שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה, ואלו הן: נריה, ברוך, ושריה, מחסיה, ירמיה, חלקיה, חנמאל, ושלום. רבי יהודה אומר: אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב הזונה היתה" (מגילה דף י"ב עמ' ב').